

Dialektika vojenské teorie a vojenské praxe

Vědecký přístup ke zvyšování obranyschopnosti a bezpečnosti země předpokládá daleko více nežli v minulosti hluboké a všestranné poznávání nových jevů a procesů ve všech oblastech společenského života. Nebývalé tempo vědeckotechnického rozvoje a neustále rostoucí ovlivňování vojenství vědou a nejnovější technikou požadují zcela zákonitě od vojenských odborníků systematické studium vojenské teorie a její důsledné uplatňování ve vojenské praxi. „Naléhavé a náročné úkoly současné etapy...“ konstatoval XV. sjezd KSČ „... kladou nové požadavky na tvůrčí uplatňování marxisticko-leninské teorie...“ [Husák, G.: Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIV. sjezdu KSČ a další úkoly strany. XV. sjezd KSČ, Praha, Svoboda 1977, s. 78.] Otázky, které se týkají sepětí vědecké teorie s revoluční praxí se stávají jedním z prvořadých úkolů vojenské vědy.

Vztah vojenské teorie a praxe vždy byl a je doposud významnou součástí ideologického boje dvou protikladných ideologií, ideologie dělnické třídy a ideologie buržoazní. Je přirozené, že socialistická vojenská věda nemůže stát a také nestojí stranou mimo tento ideologický zápas.

V neposlední řadě má důsledné dialektikomaterialistické řešení vztahu vojenské teorie a praxe značný význam praktický.

Základy vědeckého řešení vztahu teorie a praxe položili klasikové marxismu-le-

ninismu. Pouze z pozic dialektického a historického materialismu můžeme objasnit skutečný vztah mezi vojenskou teorií a vojenskou praxí, objasnit, že vojenská teorie je výsledkem zobecněné vojenské praxe, dále že vojenská teorie je vojenskou praxí ověřována a naopak vojenská praxe je usměrňována a zdůvodňována vojenskou teorií. Dialektický a historický materialismus také poskytuje návod k vědeckému vymezení samotných pojmů „vojenská teorie“ a „vojenská praxe“.

„Společenský život...“ říká Marx „... je podstatně **praktický**.“ (Marx, K. - Engels, B., Spisy, sv. 3, Praha, SNPL 1958, s. 18.) Proto je právem považována za jednu z ústředních kategorií nejen marxistickoleninské filosofie, ale všech společenských věd, včetně vojenské vědy.

Praxe je přitom chápána jako **materiální činnost** lidí, pomocí níž tvoří nebo přetváří jevy a procesy v různých oblastech okolního světa. Ve vojenství má materiálnost praxe velice rozmanité formy, počínaje výrobou zbraní a bojové techniky přes výchovu a výcvik vojsk až po vedení bojové činnosti, která je nejhlavnější formou vojenské praxe.

Materiální působení je však konkrétně historicky podmíněno. Ve válkách totiž nedochází k prostému opakování použitých zbraní a bojové techniky a v důsledku toho ani stejných forem a způsobů vedení bojové činnosti. Naopak, v každé z následujících válek je použito prostředků doko-

nalejších, které jsou jednak dialektickou negací prostředků a způsobů minulých a jednak anticipačním odrazem nového, doposud v praxi nerealizovaného.

Historicky vzato, úměrně s rozvojem výrobních sil byly války vedené za pomoci kopí, luku, meče vystřídány válkami vedenými za použití tanků, letectva až po jaderné zbraně, rakety a celé komplexy nejmodernějších elektrotechnických zařízení atp. Z řečeného je zřejmé, že vojenská praxe je **procesem tvořivým**. Tvořivost je tedy další charakteristikou vojenské praxe.

Vojenská praxe se dále vyznačuje **cílevědomostí**. Ta spolu s tvořivostí zprostředkovává účast vědomí, poznání a tím také teorie v praktické činnosti. Cílevědomost totiž předpokládá uvědomění si cíle, potřebných sil jejich použití, uvědomění si jejich použití, uvědomění si důsledků této činnosti, a to jak chtěných, tak i případných nežádoucích. Tedy bez předchozí teorie, čili praxí ověřených poznatků, by praktická, tj. materiální, tvořivá, cílevědomá činnost nebyla možná.

Vojenská praxe je výrazně činností společenskou. Společenský charakter praxe nachází konkrétní vyjádření ve společenské kontinuitě, dále ve vzniku, používání a rozvíjení jazyka, jakož i dělby práce a jiných společenských jevů.

Společenská kontinuita vývoje vojenské praktické činnosti je realizována tak, že nejprogresivnější zkušenosti z předchozí praktické činnosti jsou fixovány a předávány dalším generacím. Může se to dít cestou ústního předávání většinou empirických poznatků, nebo v teoretické rovině v řádech, předpisech, vojenské odborné literatuře, ale také v jiných literárních žánrech. Výstižně tento proces charakterizoval A. A. Grečko slovy: „Je naprosto zřejmé, že vojenská teorie by se nemohla rozvíjet, kdyby nepřihlížela k minulým zkušenostem, ke zkušenostem lidu, získaných s vynaložením velkého úsilí, za cenu prolité krve mnoha pokolení. Pouze lidé, kteří znají špatně marxistickou dialektiku mohou tvrdit, že nová historická etapa smazala veškerou minulou vojenskou pra-

xi a vojenské myšlení a že je tedy nyní třeba řešit vše, tak říkajíc z „tabula rasa“. (Grečko, A. A., Vojennaja istorija i sovremennost'. Vojenno-istoričeskij žurnal, 2/1961, s. 3.)

Nejcharakterističtějším projevem společenské kontinuity vojenské praxe je **výchova k praktické činnosti**. Proces formování vojenského odborníka je vlastně procesem osvojování si výsledků nashromážděných v minulém procesu praktické činnosti. Před vlastním vstupem do praxe si musí sám nejdříve tyto výsledky osvojit.

Délka výchovy k praktické činnosti se mění; obecně platí, že se prodlužuje. Zatímco ještě v nedávné minulosti stačila k dokonalému zvládnutí poměrně jednoduchých zbraní a bojové techniky vcelku krátká doba, pak dnes, kdy vysoký stupeň rozvoje výrobních sil umožňuje vyzbrojit armády velice složitou technikou, je zapotřebí v mnohých případech přímo profesionálů, jako např. v letectví.

Vojenská praxe, jako praxe vůbec, je realizována ve dvou **základních formách**. Za prvé je to formování a transformování materiálních objektů, konkrétně vedení bojové činnosti, úprava terénu, výroba zbraní aj. Za druhé je to formování a transformování sociálních vztahů, jako je vztah k obraně socialistické vlasti, vztahy mezi podřízenými a nadřízenými aj.

Vojenská praxe má celou řadu stránek, z nichž za základní můžeme považovat stránku poznávací a stránku přetvářecí. Z důsledné aplikace dialektikomaterialistického řešení základní otázky filosofie na vztah poznávací a přetvářecí stránky vyplývá, že činnost přetvářecí, jakožto činnost materiálů, jakožto činností duchovní prvotní, určující. Tedy praktické potřeby přeměny skutečnosti tvoří **východisko poznání, neboť jednak na jejich základě jsou formulovány úkoly pro poznání a jednak tvoří materiální předpoklady pro řešení poznávacích úkolů**. Jestliže jsou úkoly v oblasti poznání vyřešeny, jsou vyřešeny pro potřeby praktické přeměny skutečnosti. Znamená to tedy, že přetvářecí činnost je také **konečným cílem praktické činnosti**. Cílevědomá přemě-

na okolního světa je také nepřesvědčivější **důkazem** poznatelnosti jevů a procesů ve vojenství. Dále je přetváření **zdrojem vývoje poznání** a v neposlední řadě i jeho nejvyšším **kritériem**.

Poznání se totiž nerozvíjí samo ze sebe, není rozvíjeno jakýmsi génem vojevůdců a od přetvářecí praktické činnosti odtržených myslitelů, ale je přirozeným důsledkem dialektického rozporu mezi přetvářením jevů a procesů vojenství. Relativní jednota mezi přetvářením a poznáváním je v důsledku nově vznikajících potřeb dalšího přetváření narušována a je stimulujícím činitelem pro další poznávání. Vyšší úroveň poznatků umožňuje efektivnější přetváření atd. bez konce. Toto permanentní řešení rozporu mezi poznáváním a přetvářením obohacuje, rozvíjí a zdokonaluje jak proces přetváření, tak i proces poznávání a v důsledku toho dochází ke zvědčování jak vojenské teorie, tak i vojenské praxe.

Poznávání a přetváření jsou dvě stránky reálného procesu praktické činnosti. Poznání je realizováno při revoluční přeměně světa a nikoli pouhým pasívním, od praxe izolovaným názíráním. A stejně i naopak, revoluční, cílevědomá a tvořivá přeměna skutečnosti je možná jedině na základě hlubokých, všestranných a objektivně pravdivých poznatků, tj. vědecké teorie.

S kategorií praxe velice úzce souvisí kategorie „zkušenost“. Pro jejich blízkost se nejednou i ztotožňují a nedoceňují se, že mezi nimi existuje i významný rozdíl. Zatímco pojmem zkušenost označujeme míru poznání a praktického využití objektu, **výsledek** praktického osvojování světa, potom praxe je proces v němž jsou získávány zkušenosti. Zkušenosti tedy nelze získat pouze studiem teorie, ale především v praxi. Zkušený velitel, politický pracovník není ten, který zvládl pouze teorii, ale ten, který v praktické činnosti dovede na základě těchto poznatků jednat. V praktické činnosti se také poznatky stávají přesvědčením, jsou-li praxí potvrzovány, nebo naopak jsou z poznatkového systému eliminovány, jestliže praxe ukázala, že jsou nepravdivé.

Z toho však nemůžeme v žádném případě činit závěr, že pro vojenského odborníka postačují pouze praktické zkušenosti. Účinnost a efektivnost vojenské praxe je přímo závislá na teorii, která je zevšeobecněným systémem poznatků získaných v předchozí praktické činnosti. Bez teorie, která plní vůči praxi celou řadu funkcí (regulativní, hodnotící, normativní, aj.), by praxe byla nucena postupovat metodou zkoušek a omylů, což zvláště ve vojenství by se neobešlo bez žádoucích důsledků.

Praktická činnost je ve své podstatě materializací odpovídající teorie. Výstavba ozbrojených sil, výchova a výcvik vojsk a vůbec příprava na příští možnou válku je procesem materializace dané vojenské doktríny. Je tedy přirozené, že má-li být praxe vědecká, musí být vědecká teorie, která je praktickou činností materializována.

Za vědeckou můžeme považovat vojenskou teorii tehdy, splňuje-li tyto požadavky:

1. Teorie musí mít svůj předmět, musí být teorií něčeho, o něčem co existuje nezávisle na dané teorii. Tedy předmět teorie musí být na teorii nezávislý a musí existovat reálně. (Z toho důvodu nemůže být vědeckou teorií např. náboženství, neboť jeho předmětem je výtvar myšlení, jeho předmět neexistuje reálně.)

2. Vojenská teorie musí být konzistentní a logicky bezrozporným systémem výpovědí. To znamená, že v teorii se musí všechny výpovědi podmiňovat, doplňovat, rozvíjet, musí spolu bezprostředně nebo zprostředkovaně souviset, nesmí být navzájem neutrální. Tedy prostá mechanická sumace poznatků bez vnitřních logických vazeb ještě není teorií. Je rovněž přirozené, že poznatky si nesmí navzájem odporovat, tj. tvrdí-li něco v jedné výpovědi, nesmí to jiná popírat.

3. Je to požadavek ověřitelnosti. Každá teorie musí mít vypracovaný způsob jak svoje tvrzení dokazuje. Pokud nelze teorii dokázat, můžeme v nejlepším případě tento systém poznatků považovat za hypotézu

a nikoliv teorii. Teorie, které by byly principiálně nedokazatelné, do vědy nepatří.

4. Teorie musí mít vypracovaný jednoznačný kategoriální aparát, tj. používané pojmy musí být precizně vymezeny. Pojmová mnohovýznamovost vede k nedorozuměním a v důsledku toho i k chybné praxi.

Vojenská teorie plní vůči vojenské praxi dvě základní funkce: funkci explanační [vysvětlovací] a funkci prognostickou.

Explanační čili vysvětlení může být dvojího druhu. Buďto vysvětlujeme nějaké jevy nebo procesy na základě již známých zákonů (např. v pedagogickém procesu), nebo jde o vlastní vědecké vysvětlení, které spočívá v hledání zákonů doposud neznámých, čili jde o vědeckou práci v pravém slova smyslu.

Nejpoužívanějšími typy vědeckého vysvětlení jsou zpravidla tyto tři:

- kauzální,
- funkcionální,
- pravděpodobnostní.

Při kauzálním vysvětlení hledáme jevy a procesy, které jsou působícími příčinami jiných jevů a procesů. Chceme-li např. vysvětlit proč válka byla neúspěšná, postupujeme tak, že uvedeme poměr sil, morální faktor aj., dále pak zákonitě vztahy mezi těmito faktory a vítězství ve válce.

Funkcionální vysvětlení používáme tam, kde si všímáme systémové povahy celku, kde celek vysvětlujeme jako organizaci částí a funkčních vztahů mezi nimi.

Pravděpodobnostní vysvětlení používáme tehdy, není-li možná rekonstrukce jevu nebo procesu a kde není možné vysvětlit kauzální.

Vědecká teorie má význam pro vojenskou praxi především svou **funkcí prognostickou**. Má-li teorie sloužit praxi, musí vypovídat nejen o minulosti a přítomnosti, ale také o budoucnosti. Jde o takové využití vědeckých poznatků v praxi, kdy na základě vědeckých faktů, zákonů a teorií můžeme vypovídat o vzniku nových jevů, procesů, událostí, popřípadě o vývojových tendencích jevů a procesů již existujících.

Význam prognostické funkce teorie vyplývá z toho, že právě vojenství je spjaté s budoucností více než mnohé jiné oblasti. Veškerá současná teoretická a praktická činnost je zaměřena do budoucnosti, na možnou budoucí válku. Proto také základní význam vojenské teorie spočívá především v tom, že umožňuje vědecky formulovat směr a intenzitu vývoje v oblasti vojenství.

Současné vojenství je velice složitým a dynamickým systémem, který se neobejde bez vědeckého řízení a plánování, a to zase bez vědeckého předvídaní. Tuto myšlenku také zdůraznil XV. sjezd: „Jedním z povinných úkolů je zdokonalovat plánovací proces... Velmi důležitým předpokladem pro takové zlepšení je zvýšení úlohy vědeckých prognóz.“ (Štrougal, L.: Zpráva o hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR v letech 1976—1980. XV. sjezd KSČ, Praha, Svoboda 1977, s. 204.)

Tím, že vojenské prognózy vypovídají o budoucí válce, např. o způsobu jejího zahájení a vedení, o jejím charakteru, použitých zbraních a bojové technice, o možném nepříteli a jeho spojencích atd., dávají současně návod pro současnou praktickou činnost, konkrétně výstavbu ozbrojených sil, výchovu a výcvik vojsk aj.

Ze skutečnosti, že teorie je zobecněnou praxí však nevyplyvá, že je na praxi „fatálně závislá“, že je pouhým důsledkem praxe. Teorie není na praxi závislá absolutně, ale pouze relativně. Právě tato její relativní autonomnost umožňuje vysvětlit skutečnost, že praxe a teorie se mohou navzájem předbíhat a nebo opožďovat. Relativní nezávislost teorie na praxi vyplývá z faktu, že teorie se nevyvíjí pouze na základě praxe, ale také jako důsledek ideálních stimulů, především na základě navazování na výsledky duchovní činnosti minulosti.

Teorie jsou téměř vždy pokračováním a rozvinutím teoretického dědictví minulosti. To platí i v případě jejich negace, neboť jde o negaci dialektickou, ve které jde nejen o popření, ale i zachování pozitivního. Proto není možné vždy vysvětlit

vat mechanicky nové teorie pouze a úplně z existující praxe.

Dialektický vztah mezi teorií a praxí však může být v důsledku jejich relativní autonómnosti zaměněn vztahem metafyzickým, který od sebe teorii a praxi odděluje a jednu nebo druhou absolutizuje, při současném ignorování stránky druhé. Hovoříme potom o praktikismu při absolutizaci praxe, nebo naopak o akademismu (spekulativismu) při absolutizaci teorie a jejím odtržení od praxe.

Úkolem vědecké teorie je sloužit vojenské praxi. Neplní-li tuto funkci, stává se samoúčelnou, neúčinnou a konec konců nepotřebnou. K tomu dochází tehdy, kdy vojenská odborníci ignorují podněty, které přicházejí z praxe. V takové situaci začíná vědecká teorie stagnovat a zaostávat za praxí. Vede to k dogmatismu, neboť teoretikové lpí dogmaticky na starých teoriích a nové poznatky i praxi se snaží vtěsnat do staré teorie, do starých schémat. Diskuse probíhá pouze v rámci dogmat staré teorie, což vede k tzv. „akademickému verbalismu“. Dogmatici nejsou s to myslet tvořivě, teorie přestává plnit funkci řídicího činitele vůči praxi, praxe neefektivně předbíhá teorii, postupuje již vzpomínutou metodou zkoušek a omylů, což se samozřejmě negativně odráží na samotné praxi.

Extrémem opačným je praktikismus, který ignoruje výsledky teorie a odmítá její význam pro vojenskou praxi. Prakticistický přístup je charakteristický tím, že odmítá podporu disciplínám a teoriím, které nejsou schopny poskytovat výsledky

praxi okamžitě, bezprostředně. Gnoseologické kořeny praktikismu spočívají v nepochopení skutečnosti, že poznání se vyvíjelo tak, že nejdříve se konstituovaly vědecké disciplíny, které sloužily praxi bezprostředně, jejich vznik byl vyvolán praxí bezprostředně. Když však se nahromadil dostatek poznatků, začaly vznikat obecnější teoretické koncepce. Ty s praxí nesouvisí bezprostředně, ale zprostředkovaně. Aplikované vědy se však bez nich neobejdou. Teoretická fyzika, vyšší matematika, logika nebo dokonce filosofie se mohou jevit na první pohled pro praxi málo prospěšné. Avšak vědecká praxe se bez jejich zprostředkovaného využití nemůže obejít.

Prakticismus však může mít i své kořeny sociální. Může to být zcela prostá nechuť do studia, pohodlnost a neochota měnit „vyježděné koleje“, přednost svých soukromých zájmů na úkor zájmů společenských aj. Mohou to být i příčiny psychologické, jako obava, že nové nezviádnou, neschopnost pochopit nové, různé emocionální vlivy atd.

Jak o praktikismu, tak i o spekulativismu můžeme říci, že metafyzicky deformují vztah teorie a praxe a jsou škodlivé jak pro vojenskou teorii, tak i pro vojenskou praxi.

Dialektický vztah mezi vojenskou teorií a vojenskou praxí tvoří obsah jednoho ze základních principů vojenské vědy. Bez jeho znalosti a plného respektování nemůže současný vojenský odborník úspěšně rozvíjet ani vojenskou teorii ani si úspěšně vést v praxi.